

ГРАФИЧКЕ СХЕМЕ КАО ДИДАКТИЧКО СРЕДСТВО У НАСТАВИ ФИЛОЗОФИЈЕ

Стручни рад

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14422051>

Дамир Малешев

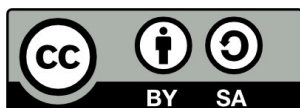
Гимназија „Исидора Секулић“, Нови Сад
gimnazis@mts.rs

Значај визуелног учења већ је одавно проучен у оквирима когнитивне психологије, те се оно препоручује као веома делотворно дидактичко средство. Настава филозофије у средњим школама само је један од примера ове делотворности. У овом раду реч је о конкретним наставним јединицама из подручја логике и историје филозофије, које су представљене одговарајућим графичким схемама. Рад је преваходно намењен наставницима филозофије у средњим школама, као додатно и помоћно дидактичко средство које је подложно свакој критици и импровизацији

Кључне речи: визуелно учење, графичке схеме, настава филозофије, дидактичка импровизација

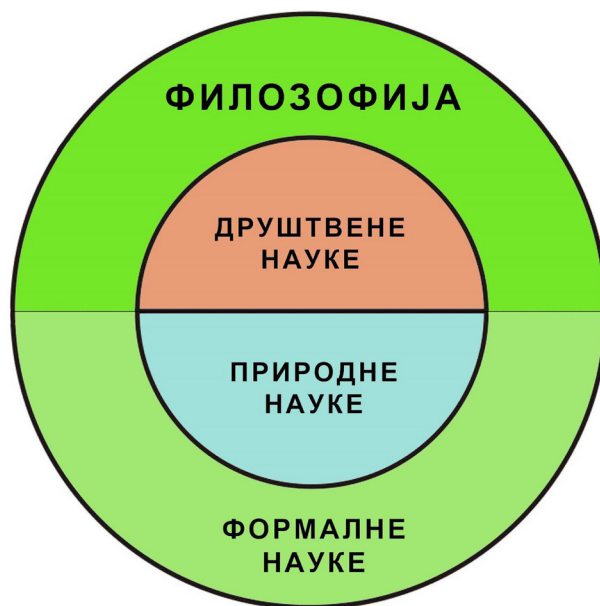
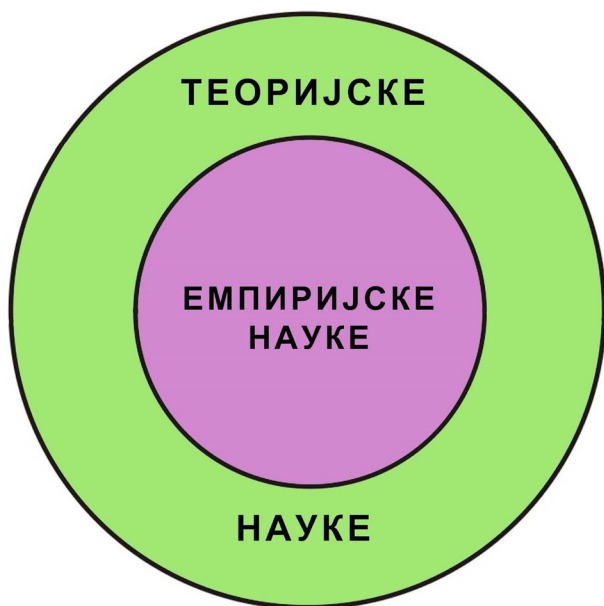
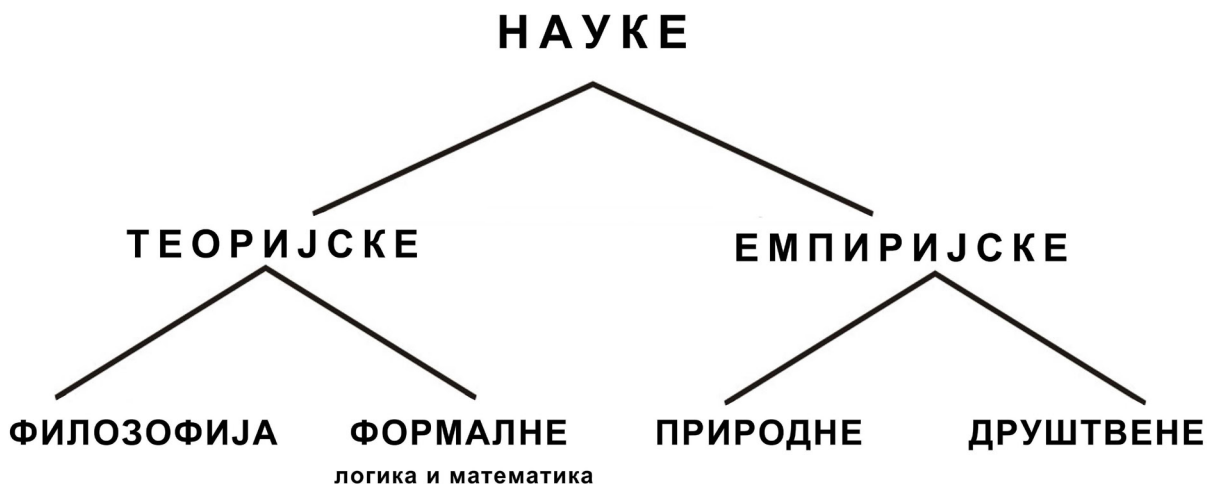
Графичке схеме као визуализација филозофских појмова и проблема настале су спонтано, током дугогодишње наставничке праксе у гимназији, са ученицима треће и четврте године. Оне илуструју поједине сегменте наставних јединица из области логике и историје филозофије. Употребљивост ових схема заснована је на већ осведоченим увидима у корисност визуелно-логичког приступа учењу у најопштијем смислу. С обзиром на то да памтимо у сликама, визуелно учење је незаобилазан дидактички елемент наставног процеса. Овде је реч о конкретизацији апстрактних филозофских појмова и очигледном приказивању појмовних односа. Наставник комбинује вербално објашњење појма са одговарајућом графичком схемом, указујући на аналогију између структуре схеме и структуре самог појма. Наставник који користи ове схеме, може да их допуњује и преправља у складу са својим методама рада и према захтевима ученика.

Ове схеме намењене су, свакако, ученицима али – посредно. Уколико би оне биле непосредно презентоване ученицима, онда би неопходна текстуална објашњења која иду уз њих захтевале безмало квалитет и квантитет текста који представља део уџбеника који се бави датом темом или појмом. Овакав ниво захтевности није неопходан у овом случају. Стога је много практич-

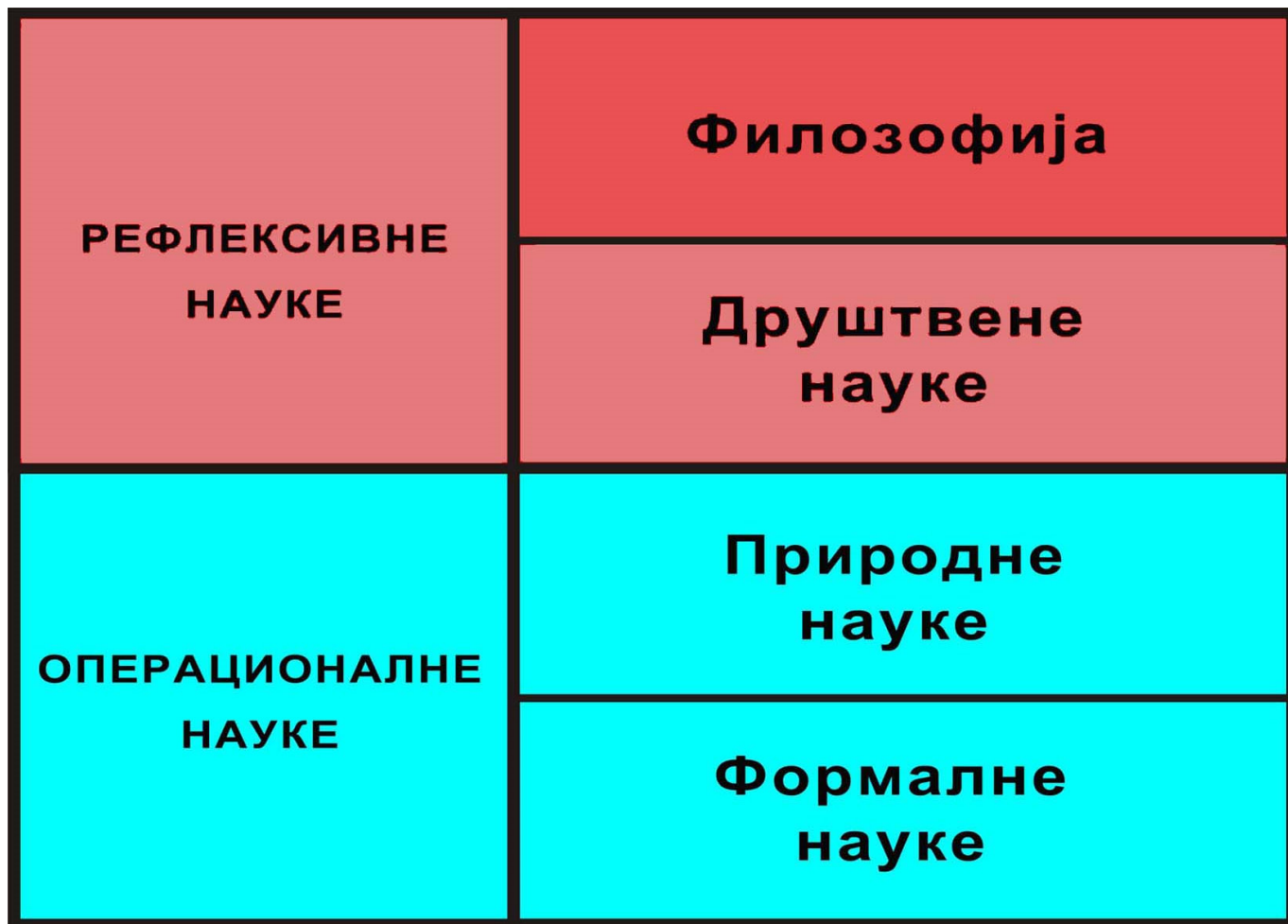
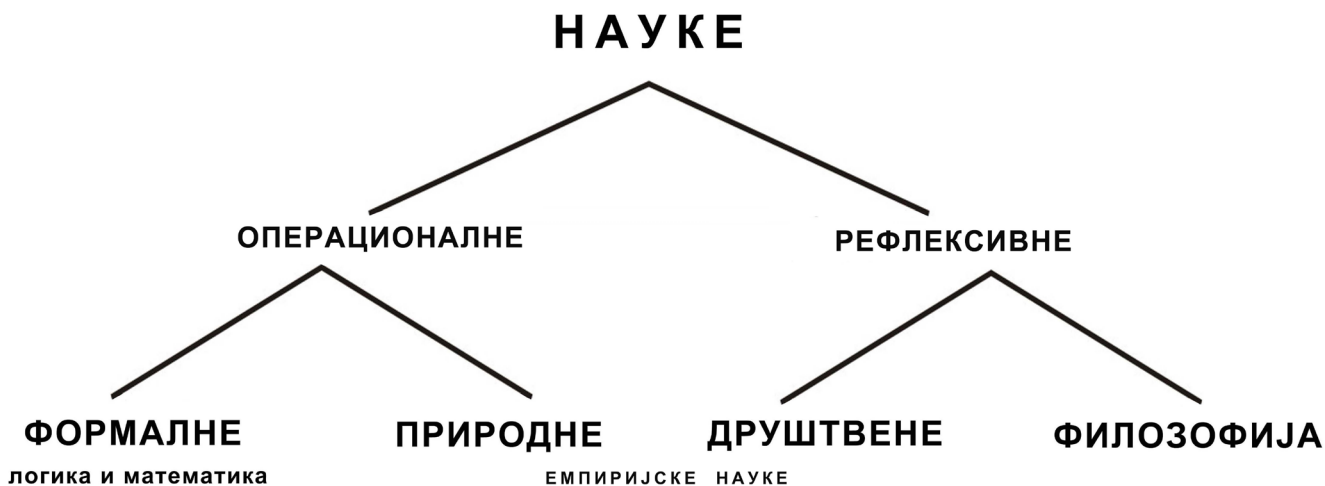

није да се ове схеме уз релативно сажета објашњења презентују колегама – наставницима филозофије који већ имају знатно дидактичко искуство. Притом, они би могли, како је већ речено, под условом да не одбаце у потпуности целу ову идеју, да модификују (и, што да не – поправе!) и текст и схеме по свом нахођењу. Или, једноставно, да буду подстакнути да сами сачине слично дидактичко средство.

Наука представља систем појмова. Отуда је систем свих наука утемељен на логици која је формална и теоријска наука. Довршетак система јесте филозофија као најсвеобухватнија теоријска наука. Средишње место система заузимају емпиријске науке које се деле на природне и друштвене. „Гранична“ наука између ове две подгрупе емпиријских наука јесте психологија.

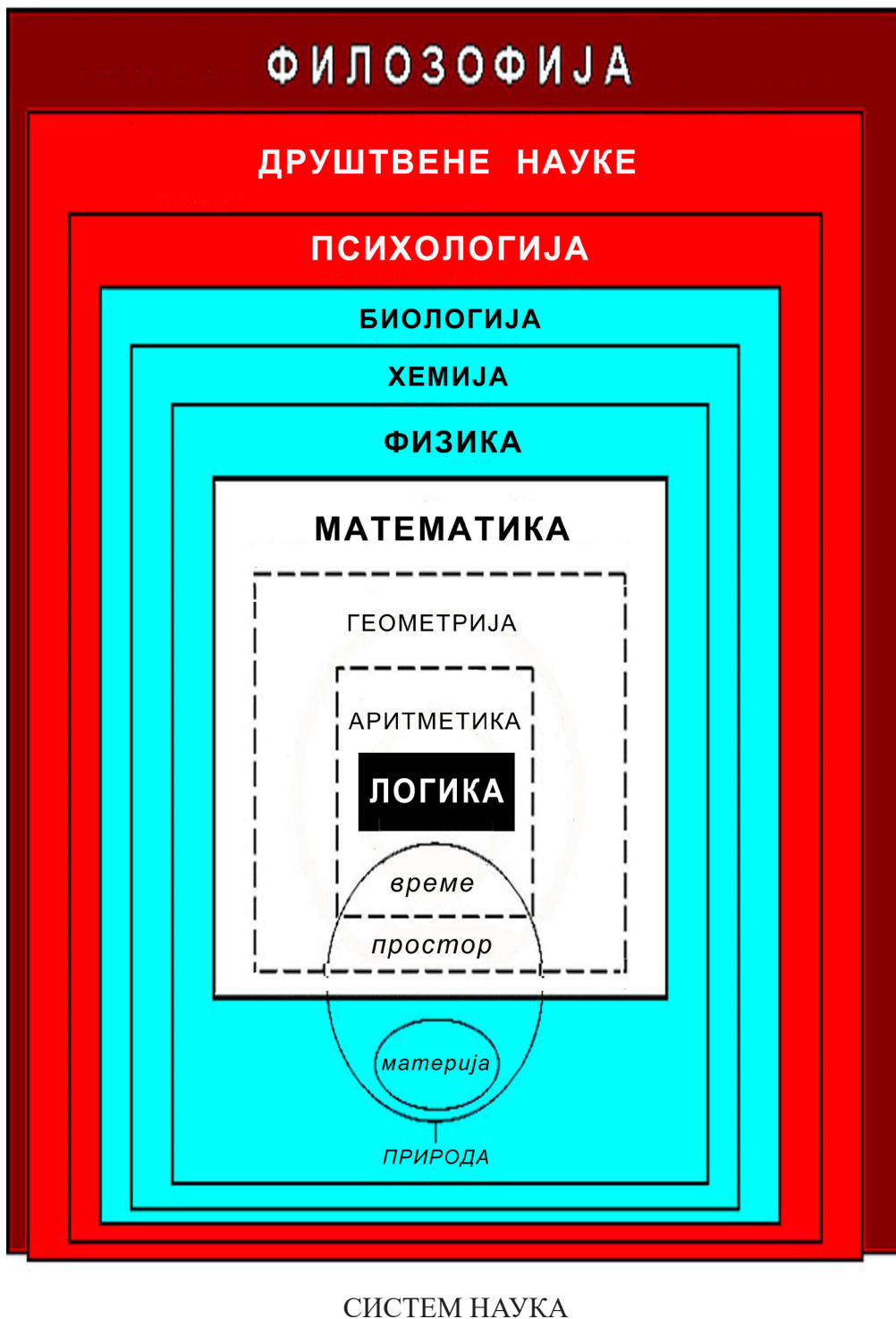
ПОДЕЛА НАУКА ПО ВРСТИ ПРЕДМЕТА

ПОДЕЛА НАУКА С ОБЗИРОМ НА ПРИНЦИП ОДНОСА ИЗМЕЂУ СУБЈЕКТА И ОБЈЕКТА САЗНАЊА

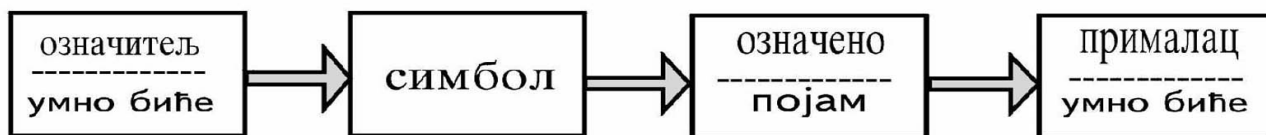
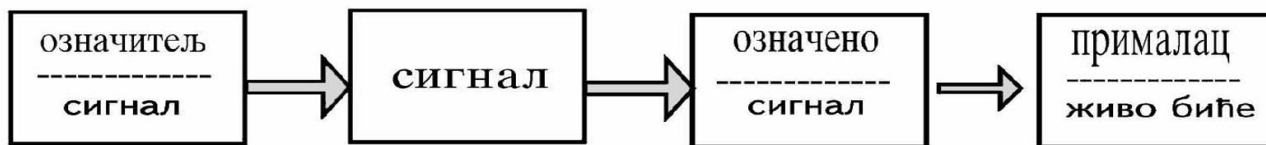
Операционалне науке имају за циљ да објективно и прецизно опишу свој предмет и да дају тачан прорачун његових функција, с обзиром на идеју детерминизма. Рефлексивне науке имају за циљ да тумаче и промишљају свој предмет с обзиром на идеју сло-

боде и појам моралних вредности. Схема илуструје хијерархијски однос између наука у смислу њиховог међусобног условљавања. Њихови предмети линеарно су условљени – од „темеља до крова“, односно, од логике до филозофије.

Ова схема такође илуструје систем наука који је хијерархијски постављен, у том смислу да појмови једне науке омогућавају појмове друге, те оне, тако, стоје у односу скуп-подскуп. Темељно и централно место логике у систему указује на то да она, као „оруђе мишљења“, својим предметом условљава предмете свих осталих наука. Такође, свака следећа наука условљава наредну својим предметом. Филозофија, посредством логике као своје дисциплине представља почетак система, али и довршетак – кроз синтезу целине знања. Она је као највиша теоријска дисциплина управо „Краљица наука“. (Изнад ње, верујући човек поставио би теологију, али таква поставка представља чин слободне воље а не решење које нужно и логично произилази из претходно постављеног.) Цивилизацијски значај математике истакнут је овде њеним формалним карактером, али и њеном могућношћу да квантификује време и простор који јесу конструкциони предуслови за постојање и разумевање света и човековог места у њему. Постоји извесна структурална и етимолошка подударност када је реч о конструкцији прве и основне емпиријске науке, односно, физике. Наиме, пажљиво пратећи схему, важи „формула“ по којој: математика + материја = физика; али и: природа + логика = физика, односно, „физио-логија“. Дакле,

створени свет задобија своје потпуно обличје тек у „огледалу“ физике, прве емпиријске и уједно прве природне науке, која описује обликовану и законмерно променљиву материју у времену и простору и њене фундаменталне законе. Затим, хемија може да се позиционира као огроман подскуп физике, а специфичност њеног предмета јесу процеси који за последицу имају квалитативну промену материје. Даље, и следствено томе, биологија је такође један огроман подскуп хемије, а специфичност њеног предмета јесте феномен живота – организам као физичко-хемијски склоп који привремено се опирајући ентропији одржава свој идентитет и целовитост услед динамике размене материје и енергије са околином, односно, екосистемом. Опстанак живота обезбеђен је размножавањем, постављањем сврхе на место врсте а не јединке. Настављајући овај еволутивни низ (који је постављен на темељима који су супротни у односу на радикални материјализам) материја долази до самосвести у лику човека, а то је подручје психологије и антропологије. Корпус друштвених наука, али и остале духовне делатности које не спадају у науке (уметност, спорт, религија) и које, стога, нису представљене схемом, доводе нас, на крају, у овој хегеловској поставци, до сврхе и свршетка сазнања – а то је филозофија.

ОДНОС МИШЉЕЊА И ЈЕЗИКА (ЗНАК И СИМБОЛ)

Ова схема настала је као илустрација проширене и продубљене истоимене наставне јединице из уџбеника „Логика“ аутора др Михаила Марковића. Поставка је следећа: знак је дефинисан као све оно што је материјално, а „значити“ значи представљати и указивати на нешто. Означитељ је узрок знака (често је то скуп повезаних услова за настанак неке појаве или стања), он најчешће у материјалном смислу ствара и обликује знак, али је много важније то да он знаку додељује оно што је означено знаком – његово значење и сврху постојања. Прималац (који може и да изостане) јесте живо биће које реагује на знак, без обзира на то да ли му је он непосредно намењен. Знакови се деле на сигнале и симболе: односно, на природне појаве, и на знакове чије је значење установљено људском вољом и разумом (у огромном броју случајева и физичким човековим радом и интервенцијом). Природа јесте скуп свих природних појава, процесâ и бића, а цивилизација јесте скуп свих симбола. Природа даје материјалну основу цивилизацији, а људски дух јој даје облик и смисао. У ланцу природних догађаја, једна природна појава или више њих јесу узрок неке одређене природне појаве, а значење те природне појаве јесте, опет, нека природна појава. Ако је реч о неживом свету, онда су у једном датом процесу означитељ и означено једно те исто. На пример, нека је дим који смо опазили у даљини сигнал. То значи да је његов означитељ спонтано запаљена ватра, а оно што је означено тим димом јесте, опет, та иста ватра. Истоветност означитеља и означеног у неживим природним процесима јесте, заправо, истоветност покретачког и сврховитог узрока у неживој природи. Међутим, када је реч о процесима живих бића, било би сувише апстрактно, у смислу „неодређено“, поистоветити ова два узрока од којих покретачки одговара на питање „због чега“, а сврховити на питање „ради чега“. На пример, нека је цвет као целокупна, сложена, биљка означитељ. Поједини његови делови и функције јесу његови знакови, и, узмимо овде за пример боју латица као сигнал. Истина, боја латица указује на сам цвет, али овде се поставља питање *ради чега* су латице обојене неком упадљивом бојом. (Уколико бисмо овај случај третирали погрешно, као неживу природу, онда бисмо се упустили у једно сложено објашњење које захтева велико познавање хемије, а све у настојању да опишемо *због чега* је латица обојена. Какав је то биохемијски

механизам у цвету који за последицу има боју његових латица коју видимо.) Но, не само лакши, него и једини прави одговор лежи у томе да установимо како је сврха обојености латица подређена јединој и крајњој сврси свих живих знакова – опстанку врсте. Још смо у основној школи сазнали да јарка боја латица привлачи инсекте који опрашују цветове и тако омогућују њихово размножавање и, на крају, опстанак врсте. Управо то је значење, односно, сврха јарко обојених латица. Када је реч о симболима, оно што је њима означено јесу појмови. Означитељ и прималац симбола јесте човек као умно биће, јер једино он разуме појмове. Предмети тих појмова који су значење симбола могу да буду природне појаве ако их човек као такве недвосмислено именује. На пример, изговорена реч „гром“ односи се на појам грома као природне појаве. Али, ако се сâм гром третира као симбол, он ће попримити сасвим нова, специфично људска значења – управо она која гром као природна појава нема у природи. Тако, на пример, гром ће симболизовати силу и гнев паганског бога Зевса. Из овог се примера јасно види да симбол не мора да буде направљен, већ може да буде и установљен, без физичког додира са природном појавом на којој је заснован. Неопходно је то да човек опазује природну појаву, јер на тај начин разум и машта, (која је утемељена на слободној вољи), могу да додељују природној појави нова конкретна значења. Сви симболи, као ствари и гестови указују на појмове о самима себи. На пример, изговорена реч „клавир“ односи се на појам клавира, али и сâм клавир се односи на појам клавира. У првом случају реч је о најопштијем појму клавира (његов обим чине сви клавири), док је у другом случају реч о појму *деш њој* клавира, с тим да овај појам не може бити конципиран без оног претходног, најопштијег. Додајмо, на крају, и то да човек као означитељ производи искључиво сигнале под једним условом, а то је да делује несвесно, инстинктивно, рефлексно и нехотице. На пример, људско тело непрестано врши физиолошке процесе који су природне појаве. Такође, свесно чинећи нешто друго, човеково тело и његови реквизити остављају материјалне трагове у окружењу, а ти трагови, односно, знакови јесу сигнали. На пример, огреботине на поду у просторији у којој обитавају људи и унутар које се крећу померајући столове и столице, те огреботине, дакле, начињене несвесно, јесу природне појаве.

ПОЈАМ ИСТИНЕ У ДОМЕНИМА ЛОГИКЕ, ФИЗИКЕ И МЕТАФИЗИКЕ

Схема која следи представља рефлексију о појму истине. Полазећи од аксиома (логичког принципа идентитета), па преко здраворазумског концепта истине и онтичког принципа идентитета, ова рефлексија води до спекулативне идеје истине као онтолошког идентитета Бића и мишљења. Да бисмо указали на повезаност логике, физике и онтологије (метафизике), поћи ћемо од такозваног принципа довољног разлога који гласи: $A \Rightarrow (B \Rightarrow A)$ односно: уколико је један логички суд истинит (логички нужан), онда је неки други суд логички услов његове истинитости. Специјална

варијанта овог постулата гласи: $A \Rightarrow (A \Rightarrow A)$ и указује нам на то да је сваки истинит (логички нужан) суд уједно логички услов сопствене истинитости. Оно што је у домену ваљаних чистих форми мишљења логички услов, биће транспоновано у домен стварности као реални узрок. Метафизичка рефлексија на темељу принципа довољног разлога говори нам да *Све јесте Једно*, као и то да сваки поједини ентитет унутар тог једног универзума има свој узрок. Али, говори нам и то да постоји један јединствен ентитет који је самом себи узрок постојања. Реч је о такозваном „првом узроку“

свега постојећег, односно, о Богу. Тиме је заснована спиритуалистичка филозофија, односно, идеализам.

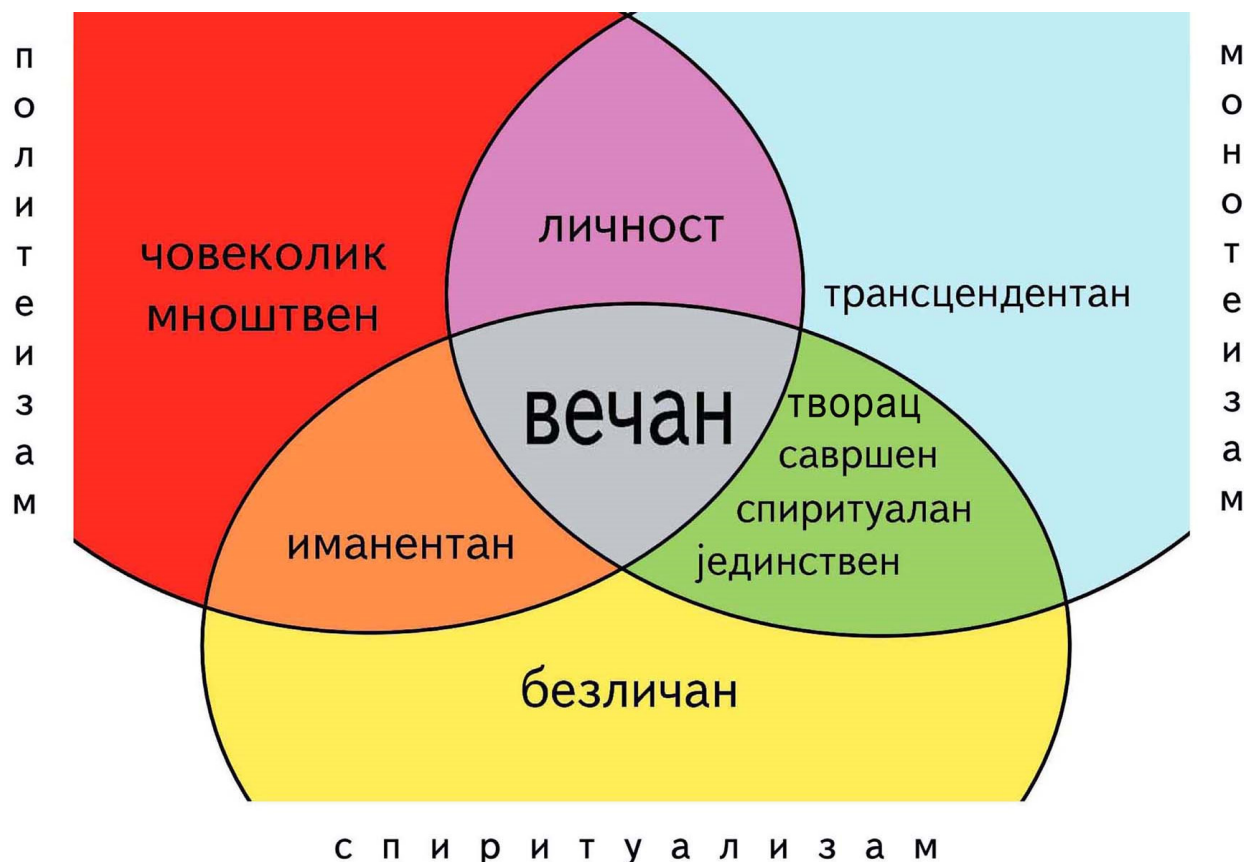
$$IK \Rightarrow \neg (IK \Rightarrow K)$$

„НИ ИЗ ЧЕГА НЕ МОЖЕ НАСТАТИ НЕШТО.“

Ова схема се своди, заправо, на логички исказ исписан савременим графичким симболима који означавају логичке појмове. Дидактичка поента састоји се у томе да се на јасан и прецизан начин повежу вербално формулисани и на ваљаној логичкој интуицији засновани први космолошки постулати са такође интуитивно препознатим законима мишљења. Важан додатак оваквој илустрацији јесте указивање на паралелизам између вербално изражених закона мишљења и њихових корелата у виду логичких исказа са савременом графичком номенклатуром. У овом конкретном примеру који представља закон мишље-

ња, односно, ваљану чисту форму мишљења, вербализација исказа датог у графичком облику гласиће: „Из негације једног суда следи логичка немогућност да из негације тог суда следи сâм тај суд.“ Уколико се сад, са темеља сачињеног од закона мишљења „винемо“ у филозофске висине, и то методом метајезичке интерпретације у којој „услов“ замењујемо „узоком“, реконструисаћемо древни космолошки постулат који гласи: „Ни из чега (из Ничега) не може настати нешто.“ Ово је стилски гледано најбоља формулација, али она је настала сажимањем и поетизацијом оне дословне у којој смо претпоставили да је „К“ Космос, оно „нешто“ као постојеће, док је „IK“ Не-Космос, односно, Хаос, Небиће, Ништа. Дакле: „Ако претпоставимо Ништа, онда је логички немогуће да из тог Ничега изведемо Нешто, односно, Космос.“ Оно што је логички немогуће, уједно је и неистинито, односно, непостојеће у онтолошком смислу.

Поента ове схеме јесте да се уоче специфични пре-

КОНЦЕПЦИЈА БОЖАНСКОГ БИЋА У РЕЛИГИЈИ И ФИЛОЗОФИЈИ

сеци скупова, односно, да се сагледају особености божанства које су заједничке овим трима парадигмама, као и оне које су специфичне само за сваку од њих засебно. Важно је истаћи бесмртност, односно, вечност као особеност и начин постојања који важи за

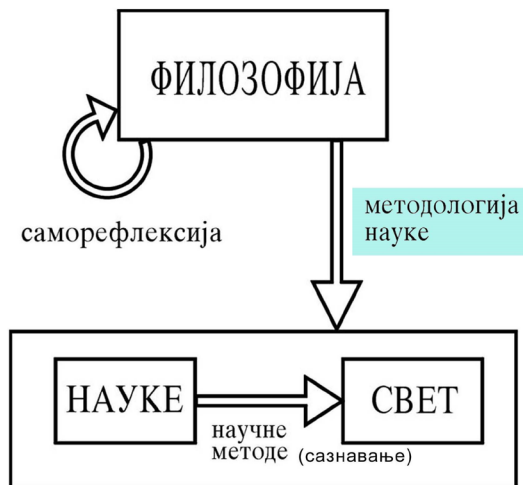
све три парадигме. Такође, потребно је уочити како се разлика између рационалне (филозофске) концепције Бога и ирационалне/надрационалне представе религијског Бога појављује као разлика између личности и безличности.

ТРИЈАДА ОНТОЛОШКИХ ПОЈМОВА И ОБЈЕКТИВАЦИЈА ЛИЧНОСТИ

Прва од ових двеју схема илуструје централни онтолошки статус појма нужности у класичној метафизичкој поставци. Нужност је сагледана кроз контрапункт са трима својим супротностима. Прва је из домена логике и тиче се супротности између логички нужног и логички немогућег; друга је из домена природних наука и она препознаје случајност као својеврстан привид нужности, односно, као феномен који, по Спинози, стоји наспрот божанском детерминизму; трећа супротност јесте слобода и она је овде, рекли бисмо, постављена на Кантовом трагу. Друга схема јесте својеврстан допуна прве, али уз једну интерпретацију која је пре алузивна него појмовно дискурзивна. Реч је, дакле, о синтезама које настају интерполацијом двају суседних појмова и које се овде појављују као објективације личности и њених егзистенцијалних одређења. Синтеза слободе и случајности може да асоцира на свакодневицу и, уопште, на човеков животни пут у коме су догађаји некакве резултанте наших слободних избора и случајности којима обилује наша стварност. Синтеза случајности и немогућности указује на некакву нашу спутаност оним несвесним и

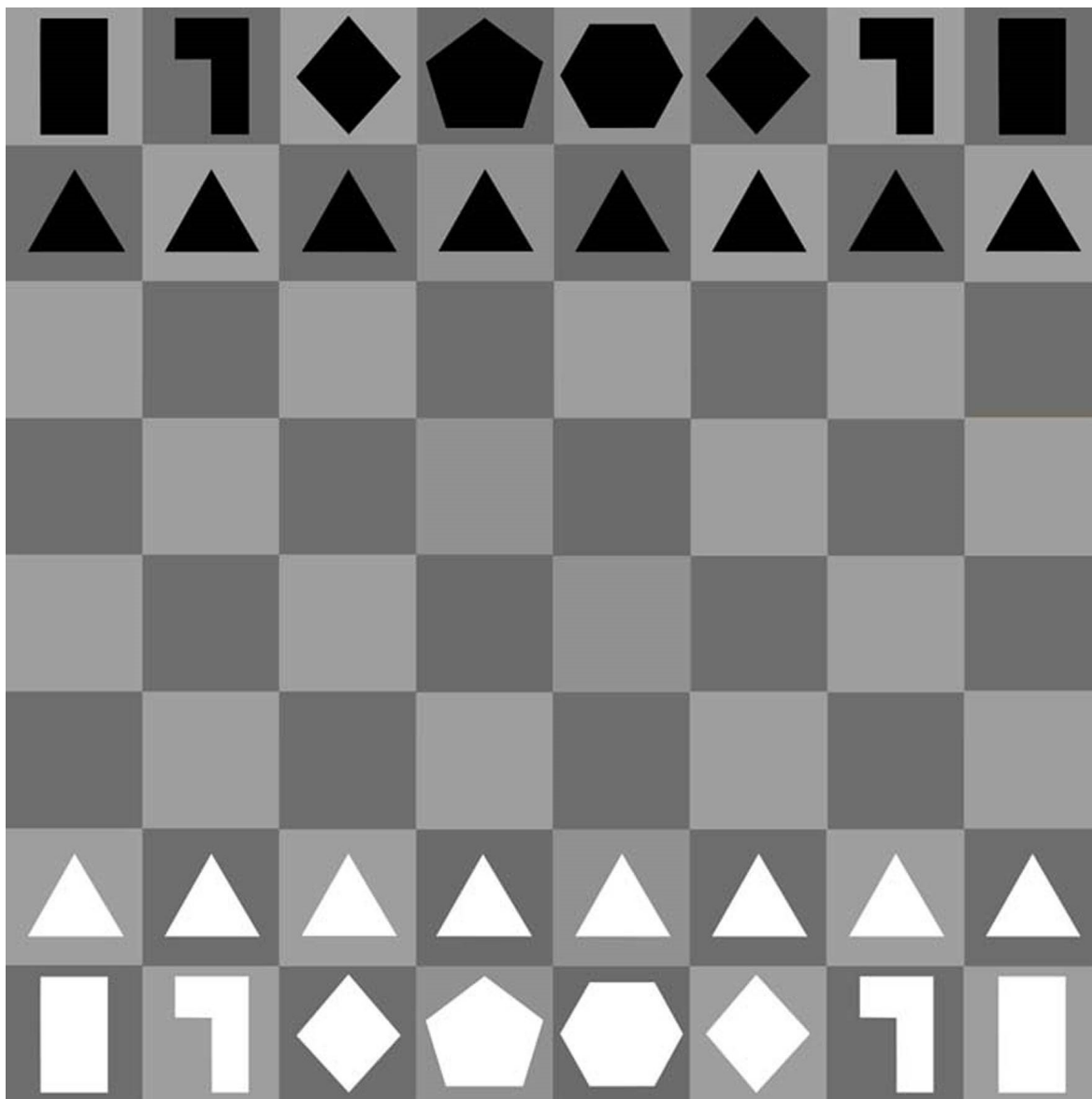
непревазиђеним. Уколико овакво стање прекомерно стимулише нашу фантазију, онда смо у подручју сна и психопатологије. На крају, трећа синтеза, чини се, залази у подручје плодотворне и ослобађајуће фантазије и разрешава се кроз уметност, али и кроз религију у којој чин апсолутне вере надилази трагични детерминизам стварности.

ФИЛОЗОФИЈА КАО СВЕОБУХВАТНА, ТЕОРИЈСКА И РЕФЛЕКСИВНА НАУКА

Поента схеме јесте та да укаже на посредни статус филозофије из кога, даље, произилази њен теоријски карактер. Филозофија не промишља ствари непосредно. Уколико је свет као целина предмет њеног сазнања, она ће рефлектовати појмове о свету које јој „придавају“ посебне науке. Такође, кроз своју дисциплину, методологију науке, како сама реч каже, филозофија ће промишљати и ваљаност научних метода. Доследно, путем саморефлексије бавиће се и сопственим утемељењем, односно, самоутемељењем. Тако се филозофија, у духу Аристотела, испоставља као *мишљење*

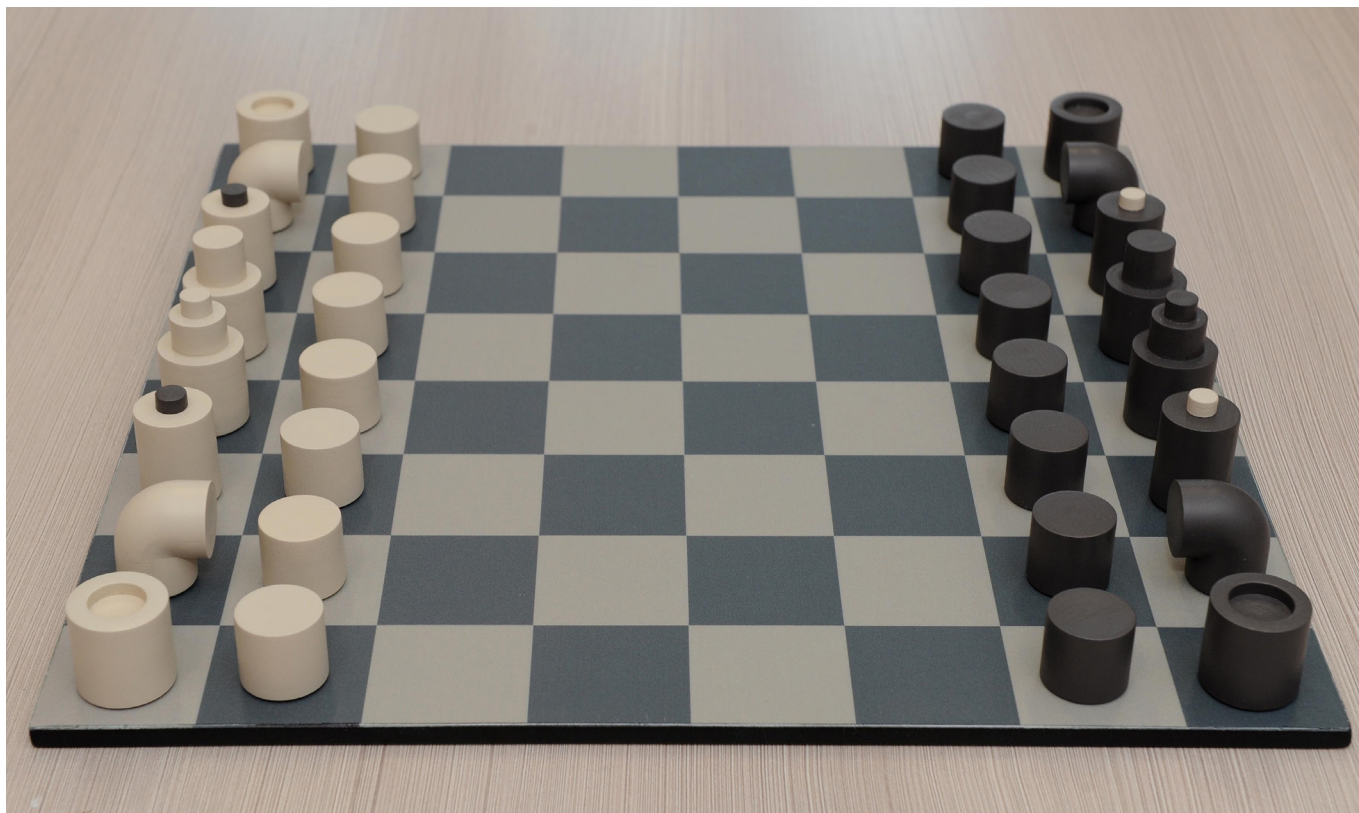
мишљења. Развијајући ову тему, допуњујемо: дакле, ако бисмо проучавали обичајност попут извесних „метода“ друштвеног понашања и уколико бисмо поставили, једно наспрам другог, моралног појединца и политичку заједницу, онда би у овој схеми на месту методологије науке стајала етика; такође, ако бисмо поставили уметника наспрам света али и наспрам сопствене душевности, и ако бисмо промишљали уметнички израз кроз поетичке методе, онда би овде, уместо методологије науке, стајала естетика.

Дамир Малешев: „АРХЕТИПСКИ ШАХОВСКИ СИМБОЛИ“

Слика представља дизајнерско решење дводимензионалних шаховских симбола који претендују да буду архетипски. Симболи су засновани на визуелном ша-

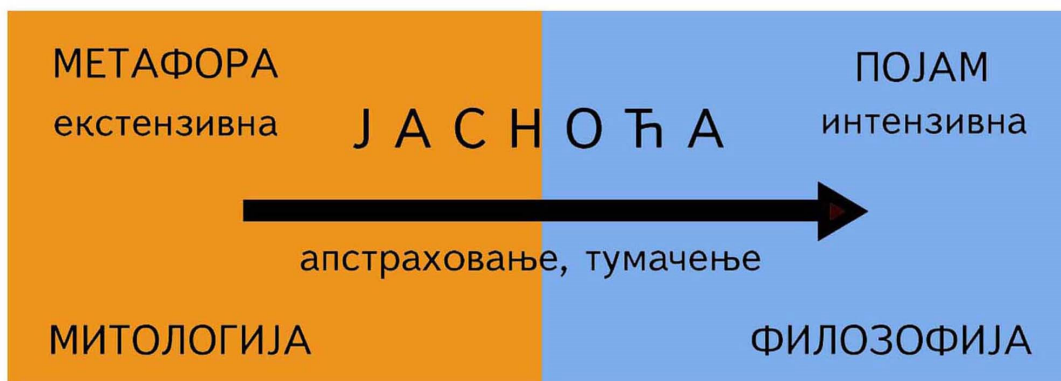
ховском архетипу – на квадрату. Поента схеме јесте та да се реконструише стваралачко-истраживачки процес.

Дамир Малешев: „ШАХОВСКИ СЕТ ОМАЖ КОНСТАНТИНУ БРАНКУШИЈУ“

Слично као и у претходном примеру, овде је реч о тродимензионалном шаховском архетипу, али уз битан додаток да је овде реч о архитектонском архетипу, у том смислу да кружна основа фигура омогућује лаку и угод-

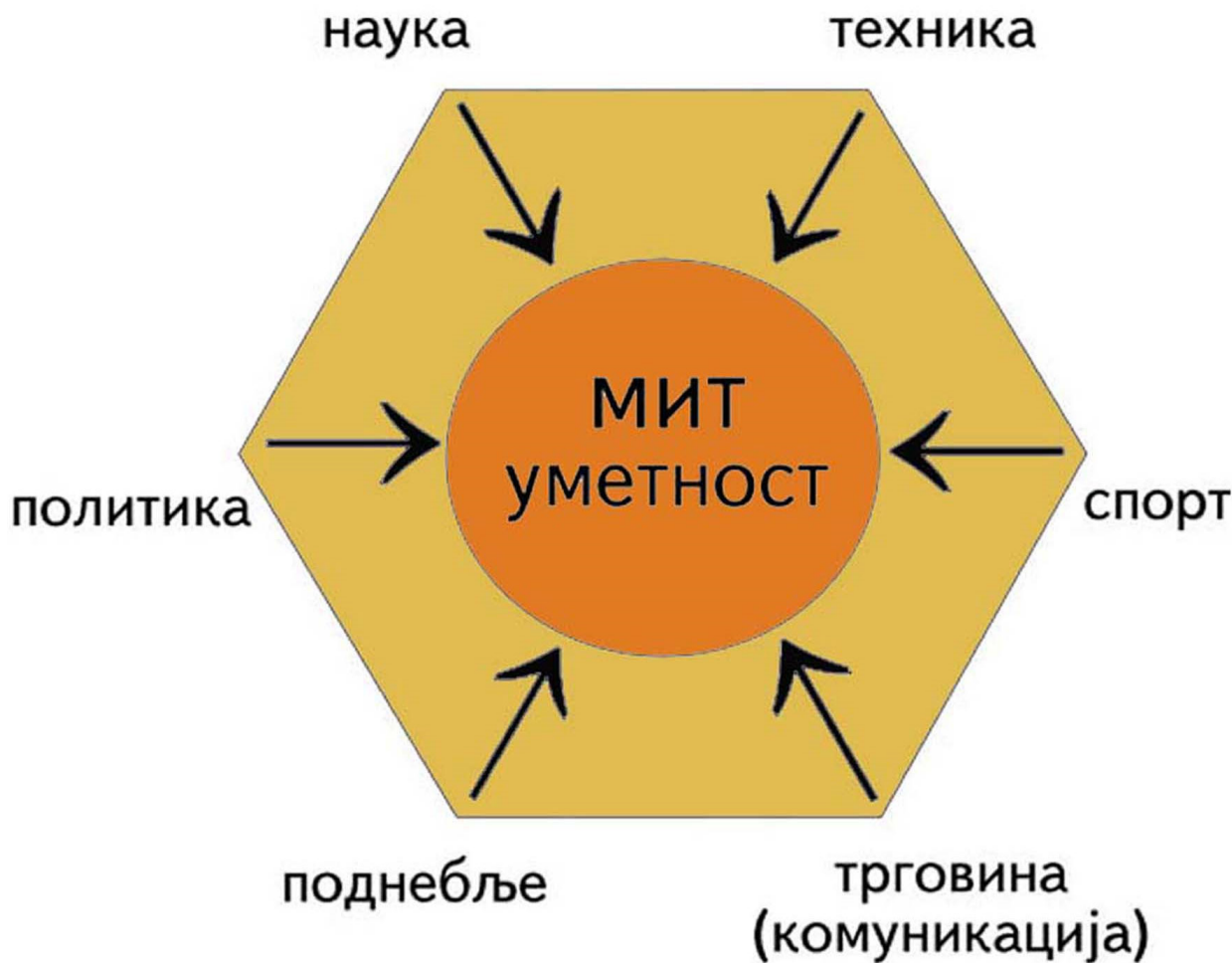
ну употребу. Доследан и „чист“ тродимензионални шаховски архетип заснован је на коцки и дизајнирао га је Ланијер Грејам. Дидактички задатак исти је као и у претходном случају: реконструкција дизајнерског поступка.

НАСТАНАК ФИЛОЗОФИЈЕ: ОДНОС МЕТАФОРЕ И ПОЈМА КАО ПАРАДИГМА ОДНОСА МИТОСА И ЛОГОСА

Ова схема илуструје природу преображаја митске свести у рационалан поглед на свет који се историјски конституисао као филозофија. На Баумгартеновом трагу, преображај метафоре у појам представља процес преображаја митоса у логос. Метафора је лепа – она представља уметнички израз који је по својој природи сензитиван, алузиван и неразговетан. Отуда је метафора, као семантичка јединица поезије „екстензивно јасна“. За разлику од ње, појам је адекватан, истинит – он је семантичка јединица научног дискурса и стога је дискурзиван и разговетан. Појам је, дакле, „интензивно јасан“. Екстензивно богатство бројних

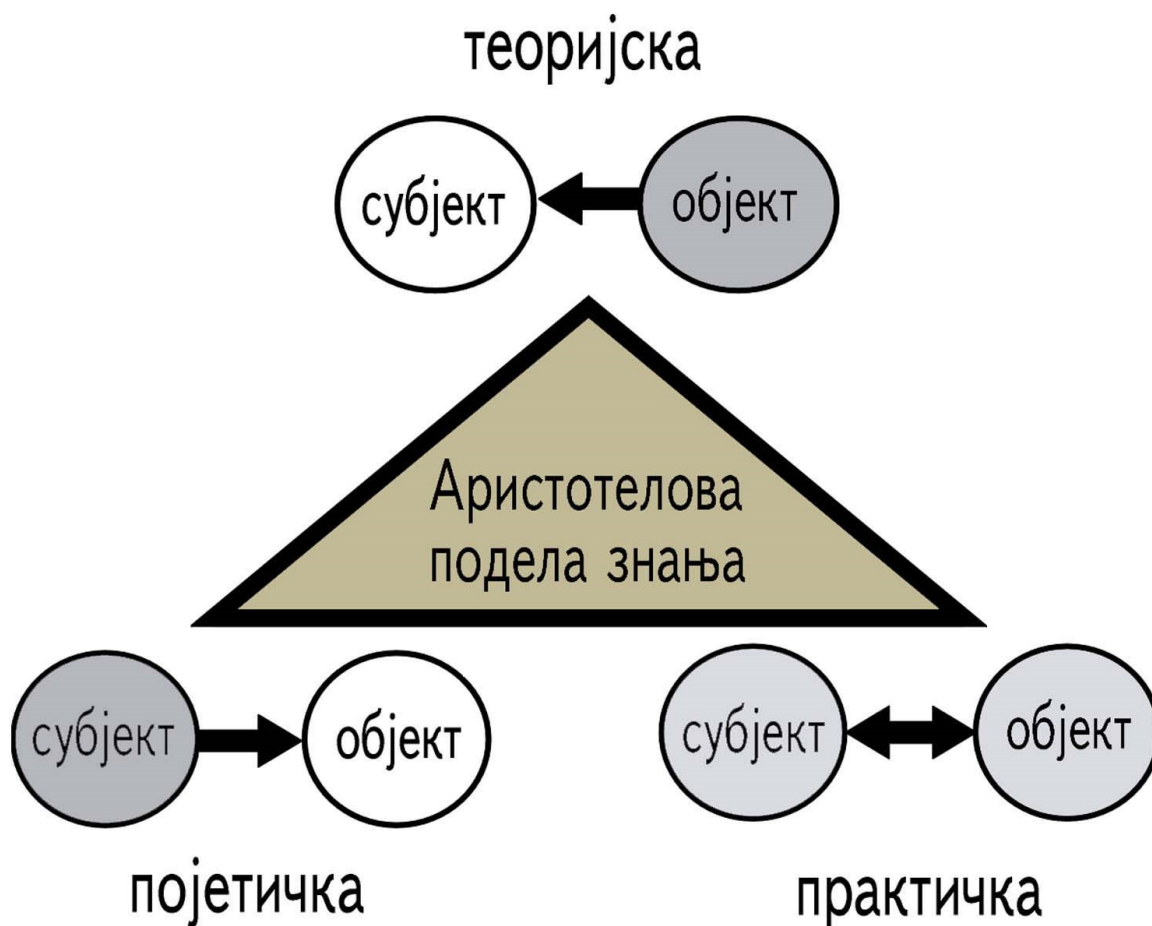
алузивних садржаја метафоре своди се тумачењем на пробране и интензивно јасне ознаке садржаја филозофског појма и идеје. Тумачење се овде појављује у својој суштини као апстраховање, што значи да се укупни, многоструки и разноврсни садржај *екстензивне јасноће* редукује на сведени садржај *интензивне јасноће*. Метафоре митова преображавају се у појмове и идеје филозофије. Појам *јасноће* овде је потребно довести у везу и са грчким појмом истине као *нескривености*. Такође, етимологија речи „космос“ која указује на лепоту (козметика) појављује се овде као важна спона за разумевање.

НАСТАНАК ФИЛОЗОФИЈЕ: ПРОТИВСТАВЉЕНОСТ ИЗМЕЂУ ДУХА РАЦИОНАЛНОСТИ И ТРАДИЦИОНАЛНЕ МИТСКЕ СВЕСТИ

Схема прати историјску реконструкцију настанка филозофије у полисима Античке Грчке. У свести образованих Грка, рационалност добија све већи значај јер они увиђају како дух рационалности све више прожима њихово доба. Највећа афирмација рационалности извире из сфере политике у моменту када такозвани *демос* добија право гласа. За разлику од аристократије, његов глас не црпи своју снагу у материјалном богатству онога ко га заступа, нити у његовом племенитом и митском пореклу – већ управо у снази разума и ума. Свакако да су научно мишљење и техничка достигнућа такође обележили овај епохални преображај духа времена и дали свој допринос настанку филозофије. Век и по пре настанка филозофије, спортске игре задобијају свој пуни сјај у виду Олимпијских игара, а сâм спорт задобија све више рационалних обележја.

Геостратегијски положај грчких полиса и комуникација Грка са другим народима подстицајна је, пре свега, за критичко преиспитивање не само сопственог митског наслеђа, већ концепције мита уопште, а то је важан предуслов за настанак филозофије. На крају, не би требало занемарити ни медитеранско поднебље, сусрет елементарних природних сила (камена, сунца и мора) као духовни подстицај за разумевањем законмерности деловања тих истих сила и њихове повезаности са човеком, независно од каприциозног деловања антропоморфних божанстава. Схема сугерише како дух рационалности (приказан у виду стрелица) „опседа“ снажну и древну тврђаву митске свести која је исказана кроз уметничку форму. Исход овог сукоба није деструктиван, већ, напротив, конструктиван – а то је настанак филозофије.

АРИСТОТЕЛОВА ПОДЕЛА ЗНАЊА

Трострука Аристотелова подела знања конципирана је на основу односа између субјекта и објекта сазнања, као и позиционираности принципа сазнања у субјектну, односно, објекту. Ова три елемента сазнајног процеса (субјект, објект и принцип сазнања) конструишу у самој стварности три врсте сазнања: појетичка, практичка и теоријска. Ко појетичких делатности, принцип сазнања лежи у субјекту. Човек, према својим потребама и мерама, обделава и обликује разне сегменте стварности. Овде спадају разноврсне

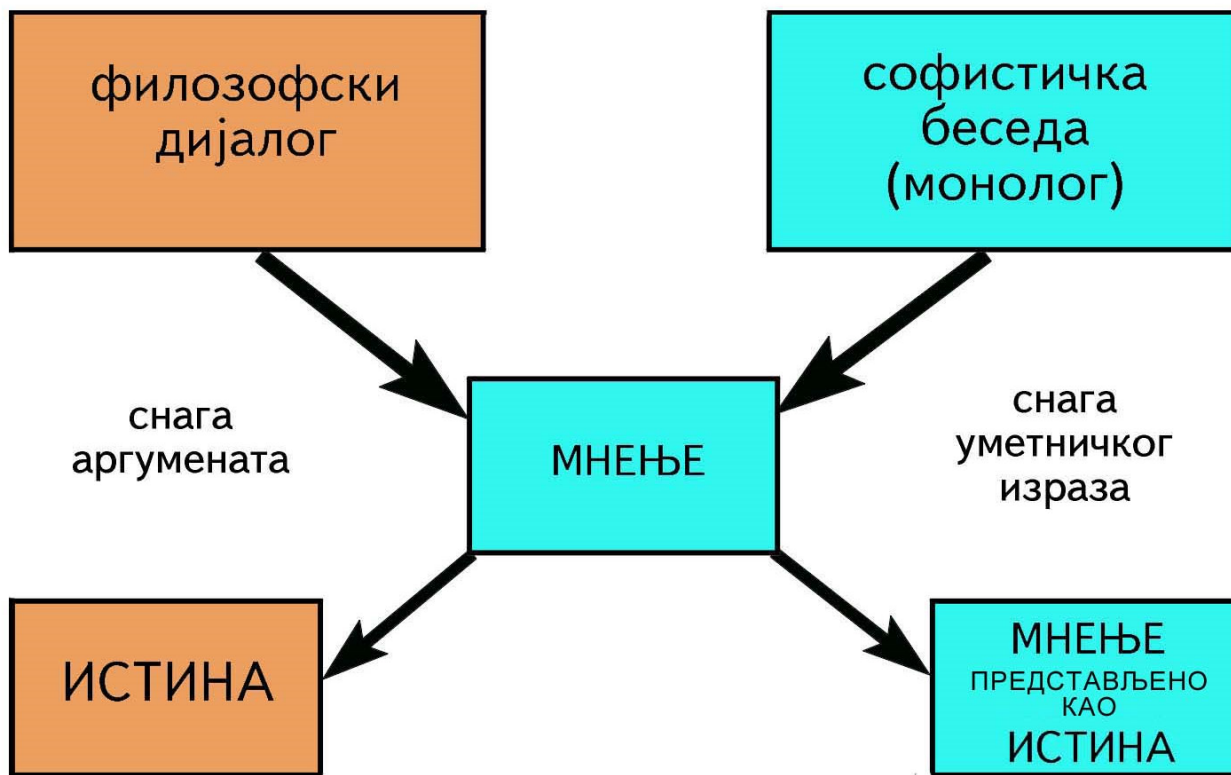
делатности: од занатских вештина па све до највиших облика уметности. Код практичних делатности, принцип сазнања подељен је равномерно између субјекта и објекта, управо зато што је објект нечијег моралног делања уједно и субјект сопственог делања. Код теоријских делатности, принцип знања постављен је у објект, у саму стварност. Субјект је позван да својим разумом и умом (објективно) реконструише принципе стварности од којих први принципи јесу предмет филозофије.

АРИСТОТЕЛОВ ПОЈАМ ЕТИЧКЕ ВРЛИНЕ

„Златна средина“ јесте срж Аристотеловог појма врлине. Дуго искуство људског рода изнедрило је далеко пре Аристотела ову мудрост, али заслуга великог филозофа лежи, између осталог, и у томе да је он тај увид појмовно и термилошки рашчланио, сагледао његове везе са осталим елементима стварности и сачинио психолошки дубоко засновану поделу на етичке и дианоетичке врлине. По свом онтолошком статусу, етичка врлина јесте навиком утврђено и разумом вођено усмерење воље као равнотежи између две

крајности које, у својој пренаглашеној афективности, суспендују разум и унижавају достојанство човека. По свом аксиолошком статусу, врлина је највиша вредност човековог карактера и темперамента која га усмерава ка срећи, односно, ка самом смислу човековог постојања. Храброст је, тако, средина између сулудог срљања у опасност и кукавичлука; дарезљивост је средина између расипништва и шкртости; пријатељство је средина између охолости и понизности, итд.

ОДНОС РЕТОРИКЕ И ДИЈАЛЕКТИКЕ

Ова схема илуструје Платоново схватање дијалектике у његовим основним цртама. На трагу Сократових и „сократских“ дијалога, дијалектика се испоставља као једини пут истинског сазнања, насупрот манипулативном и заводљивом умећу софистичког беседништва. Као што се метали добијају из руда сложеним технолошким поступком уз познавање конкретних области физике и хемије, тако се на основу предложеног мњења дијалектичким поступком долази до истине. Насупрот томе, беседничком вештином која подразумева заводљивост лепоте изражавања али и привид праве аргументације, предложено мњење се, неизмењено по својој сазнајној вредности, привидно уздиже до истине.

Попис литературе

Миле Савић, Владимир Н. Цветковић, Ненад Цекић (2001). *Филозофија за средњу школу*
 Михаило Марковић (2011). *Логика за III разред гимназије и њравно-бироџехничке школе*

GRAPHIC SCHEMES AS A DIDACTIC TOOL IN THE PRACTICE OF TEACHING PHILOSOPHY

Damir Malešev

Gymnasium "Isidora Sekulić", Novi Sad

For a long time, the importance of visual learning has been studied within the framework of Cognitive Psychology, and it is recommended as a very effective didactic tool. The practice of teaching Philosophy in secondary schools is only one more example of this effectiveness. This paper deals with specific teaching units in the field of Logic and History of Philosophy, which are represented by appropriate graphic schemes. This work is primarily aimed at Philosophy teachers in secondary schools, as an additional and auxiliary didactic tool that is subject to any criticism and improvisation.

Keywords: visual learning, graphic schemes, teaching philosophy, didactic improvisation